

Тангид ва библиография

ӨЛМЭЗ МИСРАЛАР

Бир бир шаирни яени китаби охучуға севинч кәтирер. Эли Каримни да «Көчклин» шаиринията тарафиндан бу жахонларда бурхалимни «Гајтар ана борчуну» адми яени китабни бордунда чоқ севиндик, анчаг бу севинчда алаачи қадор да варды. Китаби охурутча, ше рдон ше'р нечдинча бу гәдәр һисси тамам жоқ олар, үрәжиниңде ишыг жанар, инан ојанар, мәһәббәт ојанарды. Белә елә кәлирди ия, һәзин, һоврак, мәтин, сәрт, күчлү сәтирларини мүәәллифи яени бизимләрдир.

О, һәлә тәләба икән өз илти ше'рларини илә назәри чәләб етмиш, яени, оригинал, марғали шаир олдугуну көстәрә билмишди. Соңралар јаздыгы ше'рләр өз поемалар бар даһа сүбәт етди ия, шаирини мүәәфәғијјати кечини өз тәсәдүфи дејилдир. Халг јазычысы Мирәә Ибраһимовун дедији иччи, гејри-ади поэтик иста'дәдә малик олан Эли Карим поэзияға бүтүн үрәжини, бүтүн қарлығын иериди.

«Гајтар ана борчуну» китабындағы бүтүн әсәрләри күлл һалында назәрдән кечириндә дунја һадисәләри илә марғалана, һәјәтә, тәһәтә, инсанларә биһәтә олман, бојун үрәклә, мәһиб, тәһиз, јуксәк арзуларла, хојаларла һәфәс алаң, сон дәрәчә доғушлу, сәбирли, һәддиңдән артыг төвәләвәр, өз тәләјини инуадн, фәғәт XX әсрини бүтүн һадисәләри илә јашамаға чан алаң бир шаирини даһили әләминни күжүкдә олдуғу кәһи борчәк мүмкундур. О, севкинени демәкдә чығлыныг көстәрирди. Сәһит өз тәһизини иди. Көрдују һәр көзәл ләһәдән дәрһәл вәчдә кәлиб чоштур, әксинә, дүшүнүр, бу көзәлдини поэзиясым, рәһкәрәкәлијини дујмаға, үрәжиндә јашатмаға, онлары яени мә'на, яени дуғу илә, яени бир көзәлликә мисраларә чәтир-мәјә чәһд едирди.

Эли Карим һәмшәрә белә поэтик һиссләрә јашајдыр. Өтәри, хәрда, кечини дујғулардан улағ гачан, вәчиб шә-сәләләрә тохунмаға, тәзә мөвзулар тапмаға бојун марғ көстәрән, ше'рларини кәмиллијон, күчлү, мә'налы, ајдын өз ишыгы олмасына чоқ чышыаң шаир сәһәтә һәч заман јуксәк мүһәсәбәт бәсләйрди. Китабын адми дашмајан «Гајтар ана борчуну» адми ше'р үзәриндә тә'һизлә, инадалә, донә-донә ишләјән Эли Карим доғту вәрипәнтәдән соңра ону мејдана чыхарышдыр. Бу мә'налы өз тә'сирни ше'р јазышты илә, мисраларының тугарлығы, күчлүлүју, гәзәбли, һәсини руһу, динамикији, образлығы илә дәрһәл сәһитлиги, Азәрбајҗан поэзиясында иччиләриндән биринә чәтирмишди. Шаир овалда мүрәккәпә дејилмиш ашағидәдә мисралар нечә бојун күвәтлә сәсләнир.

**Гајтар онун борчуну,
Күлшүнү, адими,
сөзүнү гајтар керн,
Гајтар онун борчуну,
О борч сәһи өзүнән,
өзүнү гајтар керн!**

Эли Карим о бири ше'рларини да мәс'улијәт һисси илә јанашыш, онларын да күчлү өз јуксәк сәвијәдә чыхмасына инан елә билдишди. О, әсрлә, заманла ајатлашмаға чоқ сә'ј көстәрирди, одур ки, кәчә-күндә ишләјәр, ахтарышлар апарыр, даһа көзәл, даһа күчлү ше'рләр јаратмағ үчүн бүтүн гувәсини сәфәрбәр едир, истајини чәта биләјәндә итирәб да чөшәди. Гејри-ади бир сүр'әт ешги илә јашајыр, һәјәтәни сон зәррәсини гәдәр фәтһ етмәк, һәмшәи Зәја кәһи гәһрәман көрәк, «фәһлә сөзләриниң әсриниңиң ирәвәләриңә үтүб јетинмәсинә һәһл олмағ, фәһриниң, хојәлимиң ракеттәк ишығиәсинә истајдиң. Бу јуксәк арзуевун итирәсиндир өз, шаир бир нечәлиң Күр олур, онун күч-гувәтини өзүндә дујур. Бу мә'налы өз күчлү ше'р Эли Каримни нечә бојун бир арзу-истәлә јашадығына парлаг сурәтә әс едирер.

**Күр өзү дә билмәди ия,
Сәһи күчлү, күр олмушан.
Хошбахтәм ия, һеч олмәзсә
Бир кечәлик Күр олмушан.**

О, ичтәман-сәһис ше'рларини өз јарадычылыг үслубна сәһи гәлишдиыр. Белә ше'рлариндә шаирини һәјәтә фәһл мүнәсәбәти, севиниң, ишфәти, гәләби күчлүдур. «Даш», «Бомба үстүндә ея», «Аналар ағлар», «Хирәсинмада мәктәбәлә ушағ», «Фүзули», «Бүләбүдүн хәтирәсинә» ше'рлариндә ичтәман мотивләр күвәтли верилмишдир. Мүһәрибадән соңра төрпағда гәләб парламанлыш бир бомба үстүндә евини тинимәси јакшы, мә'налы ше'р јазмағ үчүн Эли Каримни алиңдә вәсәтә олмушдур. Ше'рдәки мугәјсәли, контрастлә тәсвирләр өз гәдәр јакшыдыр! Јахуд, ади бир даш онун гәләминдә елә поэтик бир јуксәклијә гәлдәрилимшдир ки, бәдин чәһәтдән кәһил бир ше'р јарамышдыр. Бу ше'рдәки үмумиләшдириә хүсуси тә'сир гувәсинә маликдир. Шаир бу ше'рләрдәки фикри, идејамы, мә'наны ачығ-сачығ демир, риторикаја, үзүми сәсчүлүјә јер пермир, мәзмунә, бәдилийә, ләкинчилиә даһа чоқ дигәт јетирер. Бу ше'рларини руһундәки фикри өз мә'наны дәрһәл дујмағ мүмкундур.

Ади бир предмет, јахуд һәјәти бир ләһәтә, һадисәни поэтикләшдириәдә Эли Карим уста иди. Фәһләрини иштирәһәт сәатларында динмәзә иһәр етмәси — онун ше'риндә елә чәһлә, елә сәһини верилмишдир ки, бир табла тә'сир бурхадыр.

«Гајтар ана борчуну» китабында өз гәдәр көзәл поэтик тәсвирләр вардыр: Күр чәһлә јарән јакшы, дондә чыман ушағлар, Бәһәнин гәләлары, Нәсини өз онун оғлары, Һәбилини мусғини, Нефт дашларының гәһрәманлары, онларын мүбаризә долу һәјәти, булаглар, табнәт ләһәләри, үзүк багына тәләсин једди көзәл... Булар ади, гуру, тәсвир хәтиринә олаң тәсвир дејилдир. Бу тәсвирләр һәјәтидир, чәһлидыр, доғлундур, табнәтин өзү иччи тәһиндир. Белә, болн, тәһиндир! Диндә чыман ушағларә һәср олунмуш ше'рнә көтүрәк. Дәһиз дә, ушағлар да, онларын ојуну да, ләһәләр дә, буларын тәсвириндән доған үзүм әһвал-руһијә дә ишығлыдыр, чәһлидыр, көзәлдир! Күр чәһлә јарән јакшыдығы рәһкәлирини тәсвириндә шаир нечә бөјүк мөһәрәт ишләтмишдир!

«Күләс, дәһиз, нечә, өлүм өз Салим» ше'риндә диниш, күләжин, фыртышының, кечәнин, гырылан ишыг хәтнини тәһир етмәјә чыхан Салимин гејри-ади гәһрәманлығының тәсвирләриндә һәјәтилик өз поэтилик күчлүдур. Шаир бу драматиң һадисәјә, чәһлә, доғлун тәсвирләрә уғун көзән чошгун бир аһәк јаратмишдыр. Бүтүн булар күлл һалында һәјә-чәһлә бир мусғин тә'сирини бурхадыр.

Эли Каримни севини ше'рлариндә тәһиз, бојун, уча, үлән мөһәббәт дујғуларының төрәнинүндә көврәклин вардыр. «Гајт», «О көз јашлары», «Иһи севин», «О гызла» өз бәһтә лирик парчалар јуксәк бәдилийә, һәггиҗ сәһитәр гәләми илә јазылмишдыр. О, һәһинә сәдәгәти, дүзүлүјүн, сәһығын, е'тибарың, тәһизини тәрәфиндәдир. Иһи севини мугәјсәли шәһәлдә верән шаирини мөвгеји күнчшыгы иччи ајдындыр. Белә хош иһәтлә, гәһи гәзәлә јазылан ше'рләр охучуларың да үрәјиндә мәһиб дујғулар ојадыр.

Онун сон ше'рлариндә мәрә өз гәһәндәш бир шаирини дујғулары өз өксини тапмишдыр. О, сәһлидамыр, ағыр хәсә өләс да, бәдбилюшпер, һәјәтдән улағлашмыр, өксинә, өзүнә мүрәккәпәлә «дуј мәһим үрәјим, дуј инасанлары» дејир, јәһә эн бојук севини олаң поэзия илә һәфәс алыр. Сон доғиғәсинә гәдәр өз севини илә јанашышдыр. Буну дујдуғу үчүн мәрәлиңлә јаздыр:

**Јоқ, сөһәјиб,
о сәһрини?
О вүрушур өлүмлә**

Вәфалы достум кини,
Эли Каримни өз јакшы ше'рлариндә даһили бир сәһислә, гүһи, һоварәт, образлығы, јакшамлығ, ифәдәлилик өз буларын бирләшмәсиндән доған сәһриә бир сөһмәә ишыг вар. Бу ишыг көзәманлыдырмәчә дејилдир, дәрһәл парлајыб көзә кирмир. Кет-кәдә тә'сирини көстөрер, јандырар, јандырдырмәчә да һәмшәлиң үрәкдә гәлир.

Китабын сонундә верилмиш «Үчүнүчү атла» поемасы сәһитәрлиг чәһәтдән бојун марғ доғуран, Азәрбајҗан поемалары иччидә өзүнә ләјлиҗи јер тутан көзәл бир әсәрдир. Эли Карим поеманы гәһрәманы Лермонтовун Азәрбајҗанә кәһисини, М. Ф. Ахундовла достлугуну, Мүхтәлиф адыларла көрушләрини, хәјалларың, дүшүнчәләрини вермаји гарышсыма мөгәд доғмушдур. Чәтин өз ағыр мөвзунун өйдәсиндән бағарыгла көзән шаир јакшам сүзәтдән иштирәдә етмишдир. Гәһли, сых мөшәдәми бир чығыр иччи, бу сүзәт дә поэтик рәч'әтләрини, образларың, тәсвирләрини, мұхтәлиф бәдин вәсәтләрини иччидән кәһиб кәдир. Ары-ары ләһәләри, мизәрәләри, эпизодлары, иштирәләри, һадисәләри бир-бири илә сых бағлајан, әсәрин бүтөлүвүнә мөһәмәлијинә хиқмәт едән мөһә бу сүзәтдир. Преманың әвәлиндә Лермонтова һәр верән иһи ушағ вәрәс, онлар бүтүн әсәр боју иштирәк едирләр. Һәттә поеманың финалы да онларла бағлашыр. Јахуд, очагы көтүрәң, Эли Карим өз очагы елә-белә, көзәллиң хәтиринә гәләмә алмамышдыр. Буну мә'наландырмаш, очаған вәсәтлә мұхтәлиф фикрләр, әһвал-руһијәләр пермишдир. Финалда да ондан мөһәрәтлә иштирәдә олунмушдур:

**Очағә сөһмәди, һәһини
очағдан**

**Һәр јердә, һәр јәндә
гәләди алаң.**

Кечән әсрин руһуну, һавасыны шаир гејри-ади бир иста'дәдә бу поемаја һөндүрә билдишди. Бу чәһәт чоқ күчлүдур: чәр рәһими, Лермонтовун сүрүҗи едилмәси, Пушкинин өлүмү, Сәбуһи илә көрүшдән сөһбәтләр, онларын азадлығ идеаллары, бир сөзлә, о дөрвүн әһвал-руһијәсин әсәрдән јакшы дујдуғу. Поемада һәләр јоқдур: Тифләс һәјәти, бурада шаир Чәчәвәдәсини сәһиндән бал, чәһлиң Немајлыын өз бир ләһитини мұшәввәти илә Лермонтовун Азәрбајҗанә кәһисини, Шамахан шаһәрн, бу иһәрдән мәчлис, рәғсәсә, мөшә, гәчә, тәһнәт, јакшы, Лермонтовун дүшүнчәләри, бу дүшүнчәләрдә һәјәтәни хәтирләмәси, онун ашыгы динләмәси, Азәрбајҗан динлә мәфтулуғу, «Ашғә Гәриб» дастанына мөһәббәти, бу дастаны јазмасы... Бүтүн булар өтәри тәсвир едилмишдир. Һәр иччи: ләһә, һәр иччи: иштирәк белә чәһлидыр, кәһидир, күчлүдур. Һәм Лермонтовун, һәм Сәбуһини, һәм чәһлиң Немајлыын, һәм ләһитини, һәм дә ашығын образы мүәәфәғијјәтлә чыхмышдыр. Шамаханни, бурадагы мәчлиснә тәсвириндән күчлү көләрн адымы һәјрәтлә гәлур, Рәғсәсини шаир нечә аһламла, нечә гејри-ади бир көзәлликә тәсвир едә билмишдир. Ашығы динләдикдән соңра шаир Лермонтовун кәһидији әһвал-руһијә өз гәдәр тәһиндир! Лермонтовун дүшүнчәләрини вермәдә шаир бојун усталығ көстәришдир. Үмумијјәтлә, «Үчүнүчү атла» поемасында о гәдәр мұсәбәт чәһәтләр, о гәдәр јакшы, кәһил парчалар вар ия, булары балача мәғәләдә вермәк мүмкун дејилдир.

Эли Карим мөһәрәт пилләсини асан јолла фәтһ етмәк истајәндәрдән дејилдир. О, елә сәһи, гәһил иди ия, оригинал поемадан туғтуны иччи: бир ше'рини төрчүмәсинә гәдәр сәһитәр бојун сәдәгәт көстөрер өз сәдәгәтлә јашајдыр. Унутулмаз шаирини чығәк кәһи тәрәвәтлән әсәрләри иччи: һәм мұвәғгәти дејилдир, һәдидир өз һеч заман солмајаҗағдыр!

Тоғиң МАҺМУД.